

Anne Heith

*Experienced geographies
and alternative realities.*

*Representing Sápmi and
Meänmaa*

Makadam 2020

1

Sedan år 2000 har svenska staten officiellt erkänt fem nationella minoriteter varav två – samer och tornedalingar – är föremål för litteraturvetaren Anne Heiths bok *Experienced geographies and alternative realities* som bär undertiteln *Representing Sápmi and Meänmaa*. Tillsammans med namn som Lars Wendelius och Satu Gröndahl har Heith sedan flera år tillbaka forskat om samisk och tornedalsk litteratur samt om samisk och tornedalsk kulturproduktion i allmänhet i form av bland annat konst, musik och film. Under 2010-talets senare hälft har Heith stått bakom flera forskningsprojekt som rör samisk och tornedalsk litteratur och denna bok är främst en redovisning av det av Vetenskapsrådet finansierade projektet ”Att göra plats i litteraturen. Meänmaa i nutida, tornedalsk skönlitteratur” (projektnummer 2015-01164).

Experienced geographies and alternative realities består utöver introduktionskapitlet av två delar varav det första behandlar hur Sápmi har framställts och föreställts i samisk litteratur och det andra hur Tornedalen har skrivits fram i tornedalsk litteratur. Delen om samisk litteratur utgörs dels av en serie delstudier i hur Sápmi har framställts av den sannolikt mest kanoniserade samiska författaren Nils-Aslak ”Áillohas” Valkeapää som

också verkade som konstnär och musiker, samt dels av analyser av olika litterära och konstnärliga verk som skapats av bland andra Johan Turi, Lars Wilhelm Svonni, Linnea Axelsson, Katarina Pirak Sikku, Ann-Helén Laestadius och Markku Laakso. Heith lyfter fram att framskrivandet av Sápmi centreras kring rennärningen och de renskötande samerna och hon summerar detta kapitel på följande sätt: ”There is some tension between attempts to reclaim a lost culture and trends associated with postmodernism, migration and globalization, which emphasize cultural exchange, hybridity and the emergence of new cultural constellations.” (80)

Huvuddelen av boken räknat i antal sidor ägnas dock åt hur Tornedalen, eller Meänmaa, har representerats och skrivits fram av inte minst de antagligen mest kända tornedalska författarna Mikael Niemi och Bengt Pohjanen. Pohjanen är också en av dem som har försökt att institutionalisera lands- och platsnamnet Meänmaa, eller ”mitt land” på svenska, som skapades i analogi med språkbenämningen *meänkieli* även om Meänmaa inte på långt när har fått samma stora genomslag som den sistnämnda termen. I kapitlet om tornedalsk litteratur tas också kampanjen att göra den i övrigt tämligen bortglömda författaren Hilja Byström till den tornedalska litteraturens urmoder och pionjär upp, vilket den tidigare nämnde Pohjanen har stått bakom, liksom ett flertal mer samtida tornedalska författare som Pia Mariana Raattamaa Visén, Nina Wähä, David Väyrynen, Rosa Liksom och David Vikgren.

Med utgångspunkt i den spatiala vändningen inom litteratur- och kulturforskningen med namn som Robert T Tally Jr. och inte minst Bertrand Westphal (som är den som Heith lutar sig mest emot) liksom i postkolonial teori, ekokritik och urfolksstudier försöker Heith i sin bok förstå hur platserna och länderna Sápmi och Meänmaa framställs i litterära texter och i andra kulturella verk av samiska respektive tornedalska författare och kulturskapare och hur de därigenom imaginärt skapas som just platser och länder. Eftersom både Sápmi och Meänmaa sträcker sig över flera statsbildningar och då författarna ifråga skriver på ett flertal olika språk är det empiriska material som Heith studerar både transnationellt och mångspråkigt. Samtidigt råder det en viss oklarhet kring hur Heith har hanterat både urvalet och språkfrågan – till exempel har den norsksrilankesiska författaren Tharaniga Rajahs roman *Det er lenge til skumring* inkluderats då den utspelar sig i Sápmi, trots att det är i huvudsak den svenska delen av Sápmi och Meänmaa som står i fokus. Heith verkar i även första hand ha förlitat sig på översättningar vad gäller bland annat de samiskspråkiga originalverken.

I sitt introduktionskapitel lyfter Heith vidare fram att minoritetsförfattare och minoritetslitteratur ofta använder sig av element som parodi och satir och därmed skriver in sig i Bachtins karnevaliska tradition och hon historiserar och kontextualiserar de samiska och tornedalska litterära, musikaliska, konstnärliga och performativa verk hon analyserar i relation till den svenska bosättarkolonialismen,

till det svenska rasforskningsprojektet och till den svenska assimilationistiska språk- och kulturpolitiken. Dock återkommer inte Heith till Bachtin i någon större grad annat än att hon nämner att Bengt Pohjanen verkar vara väl bekant med Bachtins teorier.

Samtidigt lider boken och dess olika delstudier av en brist på referenser till tidigare och befintlig forskning om både samisk och tornedalsk litteratur och kulturskapande och om samiskhet och Sápmi liksom om tornedalskhet och Tornedalen. Här saknas exempelvis med ett undantag hänvisningar till Satu Gröndahl som var den som var först med att studera just samisk och tornedalsk litteratur utifrån ett postkolonialt perspektiv. Redogörelserna för de enskilda författarna och kulturskaparna och deras verk blir ibland just redogörelser mer än analyser vilket gör att introduktionskapitlet kan upplevas som att det bitvis lovar lite för mycket. Det finns även partier i just introduktionskapitlet som hanterar den teoretiska verktygslådan lite förenklat såsom när Heith redogör för det hon kallar postmodern fiktion och gör namn som Gilles Deleuze till en postmodern filosof på ett sätt som påminner om vår tids kulturkrigsdebatt (19–20). Heith skriver åtminstone implicit fram Deleuze som någon som bär skulden till vår tids identitetspolitik, på grund av den så förkättrade postmodernismen som anses ha relativiserat sanningen och dekonstruerat verkligheten.

Denna typ av ibland alltför förenklade referenser dyker upp lite varstans i boken såsom när Fredrik Barth omnämns i rela-

tion till den samiska jojken: "As Barth has suggested, distinguishing markers are essential in the construction of ethnic groups (Barth 1998)." (51) Flera referenser som omnämns i själva löptexten hittas dessutom inte heller i referenslistan såsom just "Barth 1998". Även vissa centrala analytiska begrepp blir ibland lite väl ytligt behandlade såsom när Heith skriver att "ethnicity is a central theme of postcolonial ecocriticism, environmental humanism, geocriticism and space studies in general" (176).

Det finns en viss allmän rörlighet i texten som ibland gör den lite svårläst. Rörligheten tar sig uttryck i bland annat vissa upprepningar, såsom när syftet med boken och dess olika delstudier upprepas vid ett flertal tillfällen i boken och dispositionen består ömsom av tresidiga kapitel och ömsom av kapitel som håller en mer "normal" kapitellängd, vilket får läsaren att uppleva att boken har tillkommit genom att författaren har pusslat ihop ett större antal kortare texter samt har drivits av en slags redogörande kartläggningsagenda.

Slutligen finns ett parti i introduktionskapitlet där Heith menar att hon inte har stött på någon antagonism mellan samer och tornedalingar och att det därmed implicit inte föreligger någon territoriell konflikt mellan Sápmi och Meänmaa. En bildsökning via Google ger dock vid handen att ett relativt stort antal kartor över Sameland inkluderar stora delar av Tornedalen och både på den svenska och finska sidan. Och att konflikter föreligger mellan de samisk- och finstalande grupperna i området är inte en hemlighet såsom

i relation till självbenämningen kväner och idén om Kvänland, som Heith inte tar upp i sin bok.

Heiths projekt är avslutningsvis ändå ambitiöst i sin ansats och hennes dekoloniala läsningar av de samiska och tornedalska författarnas och kulturutövarnas olika texter i vid mening är på det hela taget övertygande. Att Heith har valt att skriva och ge ut sin bok på engelska och inte på svenska är också en akademisk välgärning, särskilt gäller det den del i boken som behandlar Meänmaa då det redan finns en del akademisk litteratur om Sápmi på engelska men inte lika mycket om just Tornedalen. Slutligen har bokförlaget formgett boken på attraktivt sätt och försett den med väl utvalda bilder i både färg och svartvitt på bland annat bokomslag, konstverk och fotografier av olika slag, vilket ger ett mervärde till läsningen av Heiths delstudier.

Tobias Hübinette

Lärare och forskare vid Karlstads universitet